

Vepsän mailla Herran vuonna 2014¹

Koneen Säätiön kieliohjelman rahoittaman hankkeemme *Itämerensuomalaisten kielten muutos monikielisessä ympäristössä* – jonka tuloksiin käsillä oleva julkaisukin kuuluu – tavoitteisiin kuului jatkaa Helsingin yliopiston tutkijayhteisön vepsän kielen puhujien keskuuteen tekemiä kenttätyöretkiä (näistä ks. Puura 2006). Teimme näistä lähtökohdista kesä–heinäkuussa 2014 matkan vepsäläisalueille. Hankkeemme vetäjä, itämerensuomalaisten kielten professori Riho Grünthal ja Helsingissä opintonsa aloittanut ja sittemmin oululaisutunut Heini Karjalainen ajoivat vepsäläisalueelle Petroskoin kautta, jossa Grünthal oli ollut konferenssin kutsupuhujana. Minä matkustin muiden sitoumusteni vuoksi yksin rautateitse Pietarin kautta Babajevon, josta muu seurue minut haki. Helsingistä vuokratun auton takakontti oli täynnä vepsänkielisiä julkaisuja puhujille jaettaviksi.

Matkamme suuntautui ensinnä Vologdan läänin Babajevon kuntaan, jossa kukaan meistä ei ollut aiemmin käynyt. Kylät, joissa Vologdassa vierailimme, olivat Păžar' sekä kaikkein itäisimmät vepsäläiskylät Pondal ja Voilaht. Näissä kylissä matkaseurueeseemme kuului myös Irina Sotnikova, vepsäläisen kuukausittain ilmestyvän *Kodima*-lehden päätoimittaja ja Petroskoissa opiskellut syntyperäinen pohjoisvepsäläinen. Hän oli tuonut vepsäläisille vepsänkielisiä lehtiä, ja koska hän halusi edistää lasten lukutaitoa, hän järjestikin Păžar'issa lukusession paikallisille lapsille. Sotnikova myös kirjoitti vepsäksi matkastamme jutun toimittamaansa lehteen (Sotnikova 2014). Loppuajan vietimme Leningradin läänissä Podporožjen kunnassa Ladvan kylässä, josta kävimme myös Mäggär'ven kylässä. Kylien sijainti on nähtävissä vepsän puhuma-alueen kartasta, joka tässä julkaisussa on painettu Heini Karjalaisen artikkeliin (Karjalainen 2019: 59).

1. Kiitän Riho Grünthalia, Heini Karjalaista, Ulriikka Puuraa ja Saarni Laitista raporttini kommentoinnista.

Kielitieteellisestä työstä ja kielenoppaista

Riho Grünthal jatkoi aiempia tutkimuksiaan keräämällä sopivilta kielenoppailta itselleen mieluisia aihetta, verbiparadigmoja, sekä varmasti nominien paradigmoja, muutoin mitä milloinkin sai. Oli kiinnostavaa huomata, että oppaat eivät kuitenkaan millään tuottaneet perfektimuotoja, vaan perfektin funktiossa käytettiin imperfektiä. Grünthal on julkaissut tältä ja muilta matkoiltaan keräämäänsä aineistoa *Vepsän kieliopissa* (Grünthal 2015). Hauskimpiin haastatteluihin kuuluivat ne, jotka tehtiin erään keski-ikäisen pariskunnan kanssa. Heistä toinen, Aleksander Mednikov, oli kotoisin Pondalasta, toinen, Pondalan museonjohtaja Vera Mednikova, puolestaan Voilahdesta. Heillä oli tapana hymy suupielessä mainita, että toisen antama muoto oli vallankin väärä ja kertoa, kuinka sama asia heidän omassa kotikylässään sanottiin. Nämä kielenoppaat olivatkin poikkeuksellisen tietoisia kielestään. Vanhin kielenoppaamme, Maria Triškina, oli vuonna 1927 syntynyt Pazar'in Jušmäellä samaan taloon, *pert'he*, jossa hän edelleen nyt jo kylänsä vanhimpana eli. Hän oli mennyt kouluun vuonna 1934, jolloin vepsän kielellä alettiin opettaa, ja osasi lukea ja kirjoittaa vepsää sekä pystyi edelleen laskemaan vepsäksi. Se on hyvin harvinaista, sillä sujuvankin vepsän puhujat tapaavat vaihtaa venäjän koodiin juuri numeraaleja käytettäessä.

Heini Karjalainen, jonka väitöskirjan tekoa Koneen Säätio rahoitti neljän vuoden ajan, keräsi aineistoa väitöskirjaa varten. Karjalaisen kenttätyö liittyi ensisijaisesti hänen laatimaansa indefiniittipronomineja käsittelevään kyselykaavakkeistoon, nk. elisitaatiotestiin, jota hän kävi läpi yhdessä kielenoppaiden kanssa. Karjalainen luki kielenoppaille esimerkkilauseensa ja mahdolliset pronominit, joilla lauseet voisi täydentää. Tiivis yhteistyö olikin tarpeen, sillä välillä oppaille oli aihetta selittää mitä heiltä toivottiin. Yhtäältä latina-laisten kirjainten lukeminen ei olisi kaikilta sujunut, toisaalta aivan kaikki kielenoppaat, joiden kanssa kyselyä tehtiin, eivät välttämättä heti oikein tavoittaneet kyselyn ideaa. Haastateltavien kanssa päästiin kuitenkin aina yhteisymmärrykseen, ja he antoivat keskustelujen aikana paljon hyviä kommentteja eri vaihtoehdoista. Näiden haastattelujen tuloksia on sekä tässä julkaisussa Karjalaisen artikkelissa *Borrowing morphology* (Karjalainen 2019) että hänen vepsän kielen

indefiniittipronominien järjestelmää käsittelevässä artikkeliväitös-kirjassaan (Karjalainen 2016).

Minä olin matkalla oppimassa. Hankkeessamme ennen minua reilun puoli vuotta työskennellyt ja useilla aikaisemmilla Vepsän-matkoilla kenttätöitä tehnyt Ulriikka Puura väitteli sittemmin vepsäläisestä kieliyhteisöstä (Puura 2019), mutta omat tutkimuskohteeni eivät ainakaan vielä ole liittyneet vepsään saati itse kerättyyn kenttä-aineistoon. Kuunteluoppilaana kirjoitin muistiinpanoja korva tarkkana ja äänitin kaiken siinä missä muutkin. Joitakin haastatteluja videoin. Puhutusta vepsästä kiinni saaminen vei oman aikansa, sillä vepsän kielen kursseilla opitun lisäksi venäjän taitoa olisi selvästi tarvinnut alkeiskurssia laajemmin. Lähes kaikilla puhujilla tapahtuva toistuva koodinvaihto venäjään aiheutti minulle päänvaivaa. Koodinvaihtoa tapahtui jatkuvasti siitäkin huolimatta, että puhujat tiesivät kieli-rajoitteestani. Tämä johtui todennäköisesti siitä, että puhujilla, jotka eivät ole olleet tekemisissä standardivepsän kanssa, ei välttämättä omassa idiolektissaan ole olemassa kategorioita ”vepsä” ja ”venäjä”.² Onpa tunnustettava, että matkamme alussa venäjän aksentilla lausuttuihin vepsänkielisiin tervetuloitovotuksiin tulin koko päivän matkustamisesta väsyneenä vastanneeksi, etten puhu venäjää.

Kuuntelemiseen harjaantuessa korvaan tarttui kuitenkin leksi-kaalisiakin eroja: Voilahdessa parillakin kielenoppaalla esiintyi *hond* ’huono’, kun kylävepsässä tavallisempi adjektiivi on *huba*. Păzar’issa samanmerkityksisen sanan komparatiivi oli *honomb*.

Kaikki majoittajamme toimivat myös kielenoppainamme. Păzar’issa meidät majoittivat opettaja Olga Smirnovan vanhemmat Nina Fomina ja Nikolai Fomin. Olga Nikolajevna itse kiersi mukana näyttämässä meille paikkoja, tutustuttamassa ihmisiin ja auttamassa haastatteluissakin. Kotona meidät ruokittiin muun muassa erilaisilla itse paistetuilla herkullisilla piirakoilla, joita oli aina runsaasti. Niitä riitti myös Pondalassa, jossa Vera Mednikova oli järjestänyt emännäksemme Galina Serdtsovan. Hän asuu perinteistä vepsäläis-taloon kesäisin ja viettää talvet kaupungissa. Kaikissa paikoissa kaikilla aterioilla tarjottiin ruokajuomana teetä ja perusruoka-aineksiin kuului keitetty tattari, jossa rasvaa ei säästelty.

2. Kiitos Ulriikka Puuralle tästä huomiosta.

Kuva 1. Fominien pihapiiri Pazar’issa. Kuva: Sofia Björklöf.

Ladvaan menimme matkakumppanieni vanhojen ystävien Maria Abramovan ja hänen poikansa Nikolai Abramovin luokse (kuva 2). Sekä äiti että poika ovat tulleet tunnetuiksi vepsäläisaktivisteina. Nikolai Viktorovitš, *vepsän literaturan klassik*, on suosittu runoilija. Ensimmäinen hänen runokokoelmistaan, saman ikäisenä julkaisutu *Koumekümne koume* (Abramov 1994), on samalla ensimmäinen vepsänkielinen kaunokirjallinen teos. Maria Aleksejevna puolestaan on laulanut ja lausunut omia runojaan vepsäläisten tilaisuuksissa ja jaksoipa hän niitä meillekin lausua. Grünthalia sydämellinen Maria Aleksejevna kutsui pojakseen, Karjalaista tyttärekseen, ja minustakin taisi sellainen tulla. Emäntämme opetti Karjalaista ja minua paistamaan piirakoita, *pirgoid*, joiden taikina kaulittiin ohueksi, keskelle lisättiin sokeria, ja ennen paistamista taitettu piirakka vielä voideltiin itse linnunsulasta tehdyllä siveltimellä (kuvat 3 ja 4). – Tammikuussa 2016 saimme suruviestin Kolja Abramovin menehtymisestä. Olen kiitollinen, että sain tutustua häneen.

Kuva 2. Maria Abramova ja Nikolai Abramov. Kuva: Sofia Björklöf.

Kuva 3. Piirakat ja linnunsulkasivellin. Kuva: Sofia Björklöf.

Kuva 4. Piirakanpaistajat Sofia Björklöf, Maria Abramova ja Heini Karjalainen. Kuva: Nikolai Abramov.

Paikallisia kuriositeetteja

Matkalla riitti kommeluksiakin. Mieliimme lienee parhaiten jäänyt, kuinka professori Grünthal yritti keskustella sonnin kanssa silmä tuloksella, että jouduimme miltei eläimen hyökkäyksen kohteeksi. Vähäinen karja kulkee vielä Păzar'in kylänraitilla ajettuna ja niityillä vapaina. Sievistä lehmistä ja vasikoista ei juuri harmia ole, mutta kulkureitillämme oleili pari sonnia lehmineen, joita ensinmainittujen tietysti oli suojeltava. Eräänä päivänä kulkiessamme kylän toiseen päähän haastatteluja tekemään sonni ja lehmät sattuiivat olemaan reitillämme. Sonneista ei arvaa kovin läheltä ohi mennä, joten jäimme odottelemaan niiden liikkumista tieltämme. Toinen sonni alkoi vaikuttaa meistä hieman kiinnostuneelta, ja oli virhe sanoa sille matalalla miehen äänellä ”muu”. Tästäkösonni pahastui ja kukapa tietää, minkä solvauksen professori sille tuli esittäneeksi. Eläimen käytös muuttui ja se alkoi lähestyä meitä. Paikka oli täysin aukea: ainoa pelastuksemme oli vain muutaman kymmenen metrin päässä sijainnut luhistumaisillaan oleva katos, jonka suojiin hakeuduimme. Suurempaa hyökkäystä barrikadimme ei olisi kestänyt, sillä sen päälle kiipeäminen olisi ollut paitsi turhaa myös vaarallista. Tämän kohtaamisen jälkeen kuljimme kyläteillä kirjaimelliset kättäpidemmät, karahkat, käsissämme.

Elämä vepsäläiskylissä on edelleen monin osin kuin suomalaisella maaseudulla ennen viime sotia. Heinä kuivatetaan edelleen haasioissa ja nostetaan sen jälkeen heinäsuoviin (kuva 5), joita molempia näimme Păzar'issa useita. Pyykkiä pestään ja huuhdotaan joissa (kuva 6) ja kylpeminen tapahtuu luonnollisesti saunoissa, jotka perinteisimmillään sijaitsevat rivissä joen rannalla (kuva 7). Jos *külbet* on kovin kuumaksi lämmitetty, ei parane nautiskella löylyistä turhan pitkään ennen kuin aloittaa pitkien hiusten pesemisen, mikäli haluaa välttyä huonovointisuudelta, sillä – kuten suomalaiset hyvin tietävät – vanhassa rakennustyypissä peseytyminen tapahtuu löylyhuoneessa. Pesuvesi lämmitetään kiukaan yhteyteen rakennetussa padassa. Kyläkaupassa ostosten summa lasketaan nopein sormin helmitaululla (kuva 8). Păzar'issa Fominin perheen venevajassa taas oli isännän itsensä rakentama soutuvene (kuva 9) ja verkkojen kohot olivat koivuntuolta (kuva 10).

Kuva 5 (vas. ylh.): Heinäsuova ja matala haasia Pazar'issa. Kuva 6 (vas. alh.): Pyykin huuhtomista Pondalassa. Kuva 7 (oik. ylh.): Saunat Ladvassa. Kuva 8 (oik. alh.): Vepsänkielistä asiointia Pondalan kaupassa. Helmitaulu etualalla, asiakkaana Vera Mednikova. Kuvat: Sofia Björklöf.

Kuva 9. Soutuvene ja sen veistäjä Nikolai Fomin. Kuva: Sofia Björklöf.

Kuva 10. Verkkojen koivuntuohikohot. Kuva: Sofia Björklöf.

Vanhana kansatieteen harrastajana ja opiskelijana jaksan edelleen innostua pienten museoiden aineellisen kulttuurin kokoelmista. Sanastontutkijalle on myös mukavaa, että esineiden nimet on merkitty itämerensuomalaisella kielellä, vaikka ne sinänsä tuttuja ovatkin. Matkamme aikana kävimme Păžar'in, Pondalan ja Kurban vepsäläismuseoissa. Păžar'issa eksentrisen museonjohtaja Vladimir Triškin, aiemmin mainitun kielenoppaan poika ja ilmiselvä taiteilijaluonne, halusi tarjota meille opastetun vepsänkielisen kierroksen rakkaassa museossaan. Äänitinkin saamamme opastuksen.

Halusimme kaikki hankkia kesäasuntoihimme Vepsänmaalla samoin kuin Venäjän maaseudulla yleisemminkin käytetyt, käsienpesuun tarkoitetut metalliset vesiastiat, mutta emme onnistuneet niitä sinänsä kaikenlaista myyvistä kyläkaupoista löytämään. Muovisia olisi ollut tarjolla, mutta niistä emme viehättyneet. Mainittiinpa, että jostakin vanhasta

talosta pitäisi saada, jos metallista mielisi. Lienimmekö muotivirtauksen henkisiä edelläkävijöitä, sillä vuonna 2016 hieman erilaisella mekanismilla toimivia metalliversioita oli tarjolla Suomen tavarataloissa.

Olin viisi vuotta aikaisemmin ollut suomalais-ugrilaisen kielen tutkimuksen määräaikaisen professorin Janne Saarikiven johtamalla kenttätyökurssilla Tverin Karjalassa, lukenut ja kuullut matkakertomuksia. Silti en välillä voinut olla ihmettelemättä, miten paljon voi Venäjän maaseudulla (huonokuntoista) tietä riittää. Kartalla lyhyehköltäkin näyttävän hiekkatien ajaminen voi kestää pitkään, sillä joitakin teitä ajavat jatkuvasti raskaat puutavaraa kuljettavat rekat ja tiestö on kauttaaltaan suurilla, syvillä kuopilla. Ajo tällaisella tiellä onkin tarkkaa puuhaa, kun kuoppia pitää parhaansa mukaan kierrellä. Alkuun vain tunnin ajomatka keinutti tottumaton vielä seuraavanakin aamuna kuin olisi merenkäynnissä ollut. Kolmen ajokortillisen seurue helpottaa myös matkantekoa huomattavasti, kun ajamista voi olla päivässä yhtä mittaa helposti kahdeksan tuntia. Vaikka taisinpa minä jonkin kerran sellaisen rupeaman innostua kerrallakin ajamaan. Matkapuhelinverkossakaan ei maaseudulla ole kehumista, ja kotiin soitetaan niin, että kiivetään kaikkein korkeimmille paikoille ja vielä niillä sijaitseviin pylväisiin tai tikapuille (kuva 11). Internet taas ei tule Vepsänmaalla mieleenkään.

Kenttätyön käytäntöä ja tekniikkaa

Kantapään kautta tunnetusti oppii, tällaisellakin matkalla. Sen tiesin, että nauhuriin on oltava mukana paljon uusia paristoja. Äänitystä aloitettaessa laitteessa olevien paristojen pitää mieluiten olla uudet ja äänittäviä nauhureita on hyvä olla useita; videokameran ääniraita ei korvaa erillistä nauhuria, vaikka onkin oiva lisä. Suomalais-ugrilaisen oppiaineemme kenttätyömatkoilla ei ollut videoitu järjestelmällisesti, ja videokameraa käyttäessäni tulin havainneeksi, että siihenkin pitäisi olla mukana useampia akkuja. Myös muistikortteja on oltava useita, sillä sen varaan ei missään nimessä pidä laskea, että ehtii tyhjentää korttia kannettavalle tietokoneelle. Tyhjentäminen ei kannata siksikään, että on sitä parempi, mitä useammalla tallennusvälineellä tiedostot ovat tallessa. Videotiedostot vaativat lisäksi paljon tallennustilaa, eikä niitä kannata kotioloissakaan turhaan yrittää tallentaa liian

Kuva 11. Riho Grünthal Mäggär'vellä kenttää etsimässä. Kuvassa etuvasemmalla myös aura. Kuva: Sofia Björklöf.

pienille dvd-levyille. Tietokone myös tarvitsee säännöllisesti virtaa, jota kenttäolosuhteissa ei aina ole saatavilla. Videokameran kolmi-jalka on välttämätön, jotta kuva ei tärise ja kuvaaja pystyy käyttämään myös nauhuria sekä tekemään muistiinpanoja, mutta varusteisiimme se onneksi kuuluikin. Mutta vasta vuonna 2016 järjestetyssä Koneen

Säätiön uralilaisten kielten dokumentaatiota, kuvaamista ja revitalisaatiota käsitelleessä kesäkoulussa opin Michael Riebleriltä, että Mikki Hiiri -mallisen nauhurin mikrofonien vaahtomuovisuojukset ovat itse asiassa ulkokäyttöön tarkoitettuja ja ne pitää poistaa sisällä nauhoitettaessa. Haastatteluja tehdessä kannattaa myös muistaa kirjoittaa muistiinpanoja nauhoittamisesta huolimatta, sillä nauhoituksista on myöhemmin huomattavasti helpompi etsiä haluamia asioita, kun niiden metatiedot ja sisältöä on jo paperilla. Esimerkiksi paradigmattakaan kannattaa niitä kyseltäessä kirjoittaa saman tien kokonaan. Samoin tuttu tapa tehdä nauhoituksen alkuun sanallinen muistiinpano sen osanottajista, paikasta ja päivämäärästä on edelleen tarpeen.

Kaikenlainen dokumentoiminen, siis valokuvaus ja päiväkirjan pitäminen kenttätyöretkellä ovat mitä suositeltavimpia harrasteita. Mitä enemmän jaksaa kirjoittaa tilanteista ja tunnelmista heti samana päivänä, sen enemmän päiväkirjasta on jälkepäin iloa ja hyötyä tutkimuksessakin. Asiat, jotka ajankohtaisina ja juuri tapahduttuaan tuntuvat aivan yksinkertaisilta tai itsestäänselviltä, unohtuvat kuitenkin yllättävän helposti ja nopeasti. Matkapäiväkirjaa pitikin jo itämerensuomen tutkimuksen saralla valtavan työn tehnyt Lauri Kettunen, jonka ensimmäisestä Vepsän-matkasta vuosina 1917–1918 voi lukea hänen muistelmateoksestaan *Tieteen matkamiehenä* (Kettunen 1945: 272–407). E. N. Setälän kanssa vuotta aiemmin vepsäläisalueen läpi matkannut etnomusikologi A. O. Väisänen on puolestaan julkaissut sanomalehdessä sarjan lyhyitä matkakertomuksia (Väisänen 1916).

Matkan jälkeen

Kotiin palattuaan vastuullinen tutkija luonnollisesti järjestää ja arkistoi kenttäsaaliinsa. Aineistosta myöhemmin syntyviä julkaisuja on hyvä aikanaan viedä alkulähteilleen: näin tutkija pystyy antamaan jotakin takaisin puhujayhteisölle, jolta itse sai materiaalia tutkimuksiinsa. Jakamalla julkaisuja kielenpuhujille voi paitsi kertoa tutkimustuloksistaan, myös osoittaa arvostustaan ja tukea kielellistä identiteettiä. Joissain tapauksissa pystytään myös tuottamaan esimerkiksi yleistajuista oppimateriaalia puhujayhteisön aktiiviseen käyttöön. Näitä seikkoja on osattu alkaa ajatella vasta viime aikoina.

Kirjallisuutta

- Abramov, Nikolai 1994: *Koumekümne koume. Runokirj.* Petroskoi: Karjala.
- Grünthal, Riho 2015: *Vepsän kielioppi.* Apuneuvoja suomalais-ugrialaisten kielten opintoja varten XVII. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Karjalainen, Heini 2016: *Yhteisöt kontaktissa, systeemit muutoksessa. Vepsän kielen indefiniittipronominien järjestelmä.* [Väitöskirja.] Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 142. Oulu: Oulun yliopisto. Artikkeliväitöskirjan johdanto-osa saatavissa: <<http://urn.fi/urn:isbn:9789526212234>>
- 2019: Borrowing morphology: The influence of Russian on the Veps system of indefinite pronouns. – Sofia Björklöf & Santra Jantunen (eds), *Multilingual Finnic. Language contact and change.* Uralica Helsingiensia 14. Helsinki: Finno-Ugrian Society. 55–87. Saatavissa: <<https://doi.org/10.33341/uh.85033>>
- Kettunen, Lauri 1945: *Tieteen matkamiehenä. Kaksitoista ensimmäistä retkeä 1907–1918.* Helsinki: Werner Söderström osakeyhtiö.
- Puura, Ulriikka 2006: Vepsäläinen kielikylpy. – *Alkukoti* 8: 38–41. [Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan sukukansavaliokunnan lehti.] Saatavissa: <<http://www.helsinki.fi/hyy/skv/alkukoti/alkukoti8www.pdf>>
- 2019: *Sinä iče oled vepsläine, võib sanuda, ka? Vepsäläisyyden rakentuminen ja 2000-luvun vepsän kieli.* [Väitöskirja.] Helsinki: Helsingin yliopisto. Artikkeliväitöskirjan johdanto-osa saatavissa: <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-4878-0>>
- Sotnikova, Irina 2014: Matk vepsläižidennoks Vologdan agjaha. – *Kodima, Reduku* 2014 №10 (259): 4–5. Saatavissa: <http://kodima.rkperiodika.ru/wp-content/uploads/2015/02/Kodima_10_2014.pdf>
- Väisänen, O[tto] 1916: Vepsän mailla. Matkamuiistoja I–V. – *Uusi Suometar* 19.11., 21.11., 29.11., 7.12. ja ?12.1916. [Saatavissa Helsingin yliopiston pääkirjastosta kopiosidoksena.]